

ЗАКЛАДИ ОСВІТИ ВОЛИНІ У XVIII - XIX ст.

Джаман Т.В.

викладач Рівненського
економіко-гуманітарного інституту

У книзі «Нариси історії України», виданій Академією Наук УРСР 1942 року, читаємо: «Приєднання України до Росії сприяло зростанню культурних зв'язків двох братніх народів — українського і російського. У цей час Україна стояла на вищому культурному рівні, ніж Великоросс, що приводило до значного впливу української культури на російську... В Україні досить високо була поставлена освітня справа. У селах існувало багато початкових шкіл, в яких навчалися діти селян і козаків. В середині XVIII століття на десять лівобережних полків налічувалося більше тисячі шкіл. Центром освіти і науки на Україні була Київська Духовна Академія (переіменована з Колегії у 1701 р.); в ній викладали видатні особистості — Л. Баранович, Ф. Прокопович, Г. Кониський та інші. Серед студентів Академії були діти старшини, духовенства, міщан, козаків; навчалися не лише українці та росіяни, але й серби, чорногорці, болгари, греки, молдавани. З лав вихованців Академії вийшло чимало видатних культурних і політичних діячів. У Харкові, Чернігові, Переяславі також існували колегії». «Пізніше, у зв'язку з закріпаченням селян і колоніально-русифікаторською політикою царизму, освіта і грамотність в Україні за-непадають... Посилюючи колоніальний наступ на Україну, російський царизм затримував розвиток національної культури. В 1720 р. указом Петра I було обмежено друкування книг українською мовою. У 80-х роках XVIII століття Київську Академію було переведено на викладання російською мовою. Царські урядовці не задовольнили неодноразових клопотань старшини щодо відкриття в Україні університету». І далі: «Розвиток культури України в першій половині XIX століття проходив у надзвичайно важких умовах реакційної політики царизму. На початку XIX ст. на Лівобережжі, окрім російських початкових шкіл, продовжували функціонувати «дяківські» школи, утримувані коштом батьків, проте їх кількість, у порівнянні з другою половиною XVIII ст., значно зменшилась і охоплювала невелику кількість населення.. Початкова школа на Україні була зведена майже нанівець».

Аналіз дійсного стану і характеру шкільництва на Волині має великий інтерес і значення для вивчення складного культурного процесу в Україні.

Які ж освітні заклади діяли на Волині у XVIII - XIX ст.?

У 1750р. Князь Сангушко фундував в Острозі кляштор для капуцинів. Пізніше там (1863 р.) розмістилась жіноча гімназія. У 1773 р., (коли з Польщі прогнали єзуїтів, які покинули і Волинь,

проживши тут 161 рік) після єзуїтів залишилися багатства, частина яких пішла на народну едукацію, а частина дісталась отцям-василям. В Острозі до василян перейшли Острозький єзуїтський костел, кляштор і колегіум. У колегіумі організували школу, в якій навчалось 245 учнів. У 1799 р. в колегіумі розмістили духовну семінарію. У 1805 р. в Луцьку засновано гімназію.

Княгиня Острозька Анна-Алоїза (Ходкевич) в останні роки свого життя заповіла 100000 злотих на освіту шляхетської молоді Волині. Зазначеною сумою володіли Ходкевичі, і вона лишалася недоторканою майже 150 років, протягом яких значно зросла. В 1805 році Ходкевич і Чацький спрямували ці гроші на організацію Вищої Волинської гімназії у Кременці.

У 1819 р. у Кременці відомий просвітник Чацький на базі Вищої гімназії заснував Кременецький ліцей, що за програмою навчання і змістом освіти прирівнювався до європейських університетів. Тут викладалось п'ять мов: грецька, латинь, польська, російська і французька, природничі науки, політекономія, архітектура, креслення, топографія, право, музика, фехтування і плавання. Навчання було розраховане на 10 років. При Ліцеї функціонувала астрономічна обсерваторія, діяла велика бібліотека /фонд 50 тис. примірників/, ботанічний сад, засновником якого був В. Бессер. У ліцеї викладали письменники і визначні вчені. Серед них: Алоїзи Феллінський, Юзеф Коженювський — польські письменники, Віллібальд Бессер /1784 — 1842/, ботанік — австрійський вчений, Йоакім Лелевель /1786-1861/ польський історик, демократ Євзебіуш Словацький /1773 — 1814/, Олександр Міцкевич /1801— 1871/, правознавець, брат А. Міцкевича, Антон Анджейовський /1785 — 1868/, український природознавець, Юзеф Пітшман /1758 — 1834/, художник і мистецтвознавець, член Віденської Академії мистецтв Ян Лензі — скрипаль, Гжегож Байер — флейтист та багато інших. Випускниками ліцею були відомі письменники, вчені, художники, громадські і політичні діячі. Багато з них були пов'язані з декабристами, брали участь у польському повстанні 1830 — 1831 рр., серед них — відомий скульптор Томаш-Оскар Сосновський і його брат. Антон-Йосип Бопре та багато інших. Після поразки польського повстання /1830 — 1831 рр./ в 1834 році ліцей було /царськими властями/ ліквідовано. Приміщення передано духовній семінарії, а бібліотеку та обладнання віднесено до складу новоорганізованого Київського університету. Поновлено ліцей в 1921 році, але це не була навіть і тінь попереднього. В 1940 році

на базі Ліцею відкрито учительський інститут, який в 1950 році переіменовано у педінститут. В 1969 році цей інститут перебрався до Тернополя. У зв'язку з польським повстанням в 1831 р. царський уряд почав в 1831 і наступних роках ліквідувати польські школи на Волині. Серед них: Кременецький ліцей, Клеванськ і Межирицьке повітові училища /в ступені гімназій/. Овруцьке повітове училище /4-х класне/. Крім того, на Волині були закриті городські училища, а саме: в Житомирі, Овручі, Ізяславі, Старокостянтинові, Теофінолі, Кременці, Вишнівці, Олексині, Почаєві, Радзивилові, Боремлі, Млинові, Дубному, Доростої, Луцьку, Мізочі, Локачі, Несвіжі, Торчині, Володимир-Волинському, Седліце, Горохові, Порицьку, Сільці, Устилузі, Ковелі, Турійську, Голобах, Клевані, Олиці, Деражному, Степані, Бережниці. Шпакові, Горингороді, Гощі. В основному вони утримувались поміщиками або католицьким духовенством. Це були училища для хлопців, а дівчата здебільшого навчались при монастирях, найбагатші - у родових п'іздовизах.

У 1832 р. в Острозі відкрито дворянське училище, яке 1843 року перетворили в 4-ри класну прогімназію, пізні в 6-ти класну, а на початку 90-х років у повну класичну Гімназію.

З Луцька до Клевані переведено гімназію, яка діяла там до 1839 року, а з 1839 року її перевели до Рівного. Рівень освіти на Волині був дуже низьким. Шкіл було дуже мало, а ті, що відкривались, розташовувались в містах, містечках і в великих селах. Так, на території сучасної Рівненської області протягом минулого століття було відкрито: професійних шкіл — 3, церковно-приходських—29, народних училищ— 18, дворянських училищ — 1, духовних семінарій — 1, школи паламарів — 1, пансіонатів — 1, гімназій— 3. Така мізерна кількість шкіл не могла охопити всіх бажаючих навчатися, і тому переважна частина населення була неписьменною. Особливо це стосується жіночої частини населення.

У 1862 р. в Острозі засновано Кирило-Мефодіївське братство, фундатором якого була графиня Блудова. При братстві була відкрита жіноча гімназія, сиротинець, пансіонат для малоімущих учениць, притулок для поранених воїнів, дитячий лазарет, амбулаторію, будинок для мандрівних богомольців, які мандрували на моління до Почаєва. Після 250-річної перерви при Братстві відкривається друкарня /засновником її став батько майбутнього академіка А. Кримського — Ю. Кримський/, книжковий магазин та бібліотека. Братство існувало за рахунок пожертв громадян, внесків імператорського двору та високопоставлених фамілій. Це були досить солідні суми, про що свідчить той факт, що Братство субсидувало певні суми на реставрацію Богоявленського собору та інших пам'яток старовини.

В 1865 р. в Острозі почалось навчання в жіночій гімназії. В 1867 р. тут відкрито селянський пансіонат (виключно для селянських дітей), який готував дрібних чиновників.

У 1870 р. в Острозі відкрито духовну семінарію, яку пізніше перевели в Дедеркали. За аналізами результатів дослідження доходимо висновку про те, що найдоступнішими і найбільш поширеними закладами освіти на Волині були

церковно-приходські школи. Вони являли собою основні навчальні заклади для дітей простого люду. Школи мали мету утверджувати в народі православне вчення віри і християнської моралі, а також повідомляти першопочаткові корисні знання.

Церковно-приходські школи створювались, головним чином, для навчання селянських дітей; там встановлювались суворі правила для учнів і вчителів. Скажімо, педагоги були зобов'язані в навчальні години завжди бути в школі. У позаурочний час вони мали право бути поза школою, але з села без дозволу не виїжджали. Навчальний процес продовжувався з 1 жовтня по 1 травня. Уроки починалися о 9-й годині і закінчувалися о 3-й по полудні. Перерви між уроками тривали 15 хвилин, а після 12-ої - одну годину. Під час перерви обов'язковими були прогулянки на шкільному подвір'ї. А в цей час у школі відкривали квартирки і входні двері для очищення повітря. Окрім занять для дітей, на власний вибір по кілька годин читали що-небудь для дорослих і літніх селян. Таке читання, як правило, здійснювалося зі священної історії Старого і Нового завіту. За згаданою інструкцією, читання мало бути не швидким, тямущим і виразним. З тим, щоб зацікавити вчителів до цієї роботи, встановлювались грошові винагороди. У церковно-приходських школах дотримувалися суворих правил поведінки.

Вчителі повинні були навчати гарним манерам поведінки учнів, з тим, щоб вони не дозволяли собі як у класі, так і поза ним, сварок, бійок, штовханини та інших грубих випадків. Від учнів вимагалось, приходити до школи у призначений час, бути чистими і зачесаними. У дітей виховували покору. У вільний від навчання час багато вчителів за бажанням сільського товариства займали посади сільських писарів. Плата за виконання обов'язків писаря встановлювалась за взаємною згодою між вчителями і товариством. У практиці настійливо дотримувалася заборона отримувати з окремих селян плату грішми, продуктами або речами за окремі писарські дії.

Отже, церковно-приходські школи Волині носили, в основному, світський характер, були своєрідними осередками культури, освіти, духовності населення у XIII - XIX століттях.